

Polyák Petra

Az Erzsébet Tudományegyetem névváltozatai¹

1912-től négy tudományegyetem működött Magyarországon, noha a frissen alapított pozsonyi és debreceni egyetemen csak 1914-től kezdődött meg az oktatás. A négy intézmény közül ekkor kettő rendelkezett névadóval: az 1872-es alapítású kolozsvári egyetem 1881-ben vette fel Ferenc József nevét, a pozsonyi pedig már a tényleges működés megkezdése előtt engedélyt kapott Erzsébet királyné nevének viselésére. A másik két intézmény – a legrégebbi, budapesti, illetve a debreceni egyetem – nevében csak a székhelyre történt utalás (mindkettő 1921-ben választott csak névadót: a budapesti Pázmány Péter, a debreceni Tisza István nevét vette fel). Így az egyetemek hivatalos elnevezése három vagy négy névelemből állt: sorrendben a *székhely* megnevezése után, a „*magyar királyi*” (illetve a budapesti egyetem esetében a „*királyi magyar*”²) jelző állt, amit a *névadó* neve követett (ha volt), végül pedig az intézmény típusát jelző *tudományegyetem*³ következett.

Az Erzsébet Tudományegyetem (ETE) hivatalos elnevezése 1912-es felállítását követően – a névadást is beleszámítva – ötször változott meg. A többnyire kényszerű változtatások a korszak fontosabb (felsőoktatás-)politikai fordulópontjaihoz kapcsolódtak, így egyben az intézmény történetének meghatározó eseményeit is jelzik. Mivel az egyes névelemek az egyetem öndefiníciója szempontjából fontos tartalmakat jelenítettek meg, a megváltoztatásukra vagy törlésükre irányuló kísérletek szinte minden esetben markáns intézményi reakciókat váltottak ki.

Az egyetem alapítása – Deák Ferenc, József főherceg és Erzsébet királyné

A harmadik egyetem felállításának terve az 1870-es években, Trefort Ágost kultuszminisztersége alatt vetődött fel, miután kiderült, hogy az 1872-ben alapított kolozsvári uni-

1 A tanulmány a PTE Egyetemi Levéltár 2010. november 18-i levéltári napi konferenciáján elhangzott előadás kibővített változata.

2 A jelzők sorrendjének eltérését Rajczai Péter így magyarázta: „A 18. század során szekularizált katolikus egyházi javakból létrejött Tanulmányi Alap, amely a Közalapítványi Felügyelőség hatáskörébe tartozott, szolgálta egyes intézmények anyagi támogatását. Az ilyen javakból fenntartott intézményt nevezték a szokásos magyar királyi elnevezés helyett királyi magyarnak. Így például a pécsi tudományegyetem magyar királyi, a budapesti viszont királyi magyar jelzéssel bírt.” RAJCSAI 1999. 69.

3 A latin *universitas* magyar megfelelője a nyelvújítás idején alakult ki. Az egyik leghírhedtebb próbálkozás Barczafalvi Szabó Dávid nevéhez fűződik, aki 1785–86 során a *Magyar Hirmondó* hasábjain publikálta szóújításait, köztük az *universitas* magyarítását: *mindemnyedelem*. TARNAI 1965. 78. Az *egyetem* mint felsőoktatási intézményt jelölő köznévi eredete kérdéses. Az 1967-es *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* első előfordulási helyeként – „*Tudományok egyetemé*” – Kmeth Dániel egy 1817-es közleményét jelöli meg, míg a Zaicz-féle *Etimológiai szótár* Kazinczy Ferenchez köti, sajnos forrásmegjelölés nélkül. K METH 1817. 139.; ZAICZ 2006. 168–169. A 19. század folyamán az intézménynevek egységes helyesírási gyakorlata még nem alakult ki, így a folyóiratok, nyomtatott kiadványok stb. a *tudomány-egyetem*, *tudományegyetem*, *Tudomány-egyetem*, *Tudomány-Egyetem* alakokat (illetve ritkábban a *tudományi egyetem*, *tudományos egyetem* – és ezek kis- és nagybetűs változatait) használták. Az intézménynevek névelemeinek nagy kezdőbetűs írása a 20. század elejétől, főként az akadémiai helyesírási szabályzatok normatív hatására terjedt el, bár a hivatalos egyetemi kiadványok sem használtak mindig egységes írásmódot. BOZSIK 2007. 153–154.

verzitás nem tud enyhíteni a budapesti intézmény túlsúlyosságán. A lehetséges helyszínek között elsőként merült fel Pozsony, a középkori *Academia Istropolitana* egykori székhelye, mely az 1870-es évek közepétől már rendelkezett egy – többé-kevésbé továbbfejlesztettnek ítélt – felsőfokú oktatási intézménnyel. Az 1777-ben Nagyszombatban felállított királyi akadémia ugyanis már 1784-ben, Pozsonyba való áthelyezésének idején is főiskolai jellegű intézmény volt, mely jogi és bölcséleti karral is rendelkezett. Bár 1850-ben jogi szakiskolává fokozták le, 1874–75-ben ismét főiskolai jellegűvé vált. A jogakadémián ekkor nyolc jogi tanszék működött, majd az 1875/76. tanévtől kezdve három évfolyamra tagolt (akadémiai jellegű) bölcséleti kar is megkezdte működését, hat tanszékkel (bár ezek – kivéve a történelmi tanszékeket – többnyire betöltetlenül maradtak).⁴ 1876-tól az akadémia tanári kara és Pozsony városa többször is emlékiratot intézett az aktuális kultuszminiszterhez az intézmény továbbfejlesztése – azaz a harmadik egyetem Pozsonyban való felállítása – érdekében. Ezek között két alkalommal – a tudomány- és nemzetpolitikai érveket alátámasztandó – a majdani elnevezésre vonatkozóan is javaslatot tettek.

Már az első, 1876 februárjában Trefortnak benyújtott emlékirat is ajánlott elnevezést: a leendő intézményt a névadó pozsonyi kötődése és nemrég bekövetkezett halála kapcsán *Deák Ferencz-egyetemnek* kívánták nevezni, hogy „*abban a városban, ahol a hazza bölcsője áldásos működését megkezdte, legyen őre, ápolója és terjesztője a magyar nemzeti szellemnek.*”⁵ Deák emlékét 1876-ban törvénybe is iktatták, így a névadás az aktuális nemzeti (kultur-)politikai elképzelésekbe illeszkedett, ám a hazai és európai intézmény-elnevezési „gyakorlathoz” képest szokatlan volt. Az ekkor működő európai egyetemek többségét ugyanis székhelyükről nevezték el, míg azok, melyek valamilyen nevet viseltek, uralkodókról vagy az egyetem alapításában, újjászervezésében kiemelkedő szerepet játszó személyekről, támogatókról kapták nevüket – a „nemzeti pantheon” egy, az intézménnyel kapcsolatba nem (vagy alig) hozható alakjának⁶ kiválasztása kevésbé volt jellemző.⁷ A jogakadémia alapítási kezdeményezését a városi és a vármegyei törvényhatósági bizottság is támogatta, s bár Trefortot is foglalkoztatta egy újabb egyetem kiépítésének terve, a fejlesztést végül időszerűtlennek ítélte.⁸

4 LUKINICH 1933. 3–4. Jelen tanulmány az egyetemalapítási törekvések közül csak azokat érinti, melyek névadót is ajánlottak az új intézmény számára. Az 1870-es évek közepétől zajló pozsonyi kezdeményezések és a tudományegyetem alapításának máig legrészletesebb összefoglalása Lukinich Imre 1933-ban megjelent írása, mely a csehszlovák hatóságok által lefoglalt hivatalos iratok hiányában, mintegy azokat pótlandó, kívánta összefoglalni az ETE létrejöttének körülményeit.

5 PTE EL. VIII. 1. b. 30. d. Történelmi visszapillantás, d. n.

6 Deák viszonylag rövid (bár intenzív) időszakot töltött Pozsonyban, ahol az országgyűlések alkalmával – 1833 májusától 1836 májusáig, 1839 júniusától 1840 májusáig, illetve 1848. március 20. és április 11. között – tartózkodott. MOLNÁR 2003. 8.

7 A javaslat benyújtásakor – ahogy említettük – a két hazai tudományegyetem elnevezése csak az intézmények székhelyére utalt: *Budapesti királyi magyar Tudományegyetem*, illetve *Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem*, mely 1881-ben vette fel Ferenc József nevét. Ezzel szemben az Ipartanoda már alapításakor, 1846-ban felvette József nádor nevét, melyet a következő évtizedek szervezeti változtatásai során is megtartott, s végül, egyetemi rangra emelését követően, 1871-től a *József Műegyetem* nevet viselte. Az angol egyetemek többségének neve székhelyére utalt (*University of Oxford*, *University of Cambridge*, *University of London* stb.), személynevet viselő egyetemek ekkoriban főleg német nyelvterületen fordultak elő (*Ruprecht-Karls-Universität*, *Friedrich-Wilhelms-Universität*, *Friedrich-Alexander-Universität* stb.).

8 LUKINICH 1933. 5.

Az ezt követő években többször napirendre került a harmadik egyetem ügye, és a pozsonyi közvéleményt is élénken foglalkoztatta a kérdés, noha Pozsony mellett számos más város (Kassa, Szeged, Debrecen, Pécs és Győr) neve is felmerült lehetséges helyszíneként. Ezek a tervek azonban többnyire ugyanazzal a miniszteri indoklással haltak el, miszerint a harmadik egyetem létrehozása kívánatos volna ugyan, de – főként anyagi okokból – nem aktuális.

Több sikertelen próbálkozás után, 1893-ban a pozsonyi városi közgyűlés a közvélemény sürgetésére ismét megújította egyetemalapítási terveit. A magyar képviselőháznak 1893 szeptemberében küldött emlékirat a millenniummal próbálta erősíteni az alapítás aktualitását, és elsősorban gazdaság-, nemzet- és kultúrpolitikai érvekkel támasztotta alá Pozsony alkalmasságát, nyomatékkal hangsúlyozva, hogy a *József főhercegről* elnevezendő egyetem felállítása nemcsak tudományos, hanem politikai feladat, el nem mulasztható „*bazafias kötelesség*” is.⁹

Névadóknak ismét egy, az intézménnyel közvetlen kapcsolatba nem hozható személyt választottak, ugyanakkor a jelölt az uralkodóház tagja és a város szülötte volt, miközben nemzeti szempontból sem volt kifogásolható, hiszen tulajdonképpen az édesapja, József nádor körül kialakult kultusz „örököse” volt.¹⁰ Névadóvá választása egyben a család iránti tiszteletet is kifejezte, hiszen a főherceg a „*halhatatlan emlékü*” József nádornak fia volt, aki „*a magyar nemzeti ügy föltámadásakor (...) a nemzet élén*” állt, s akinek családjához „*a nemzeti szép multnak számtalan alkotása fűződik*”.¹¹ A tisztelet kifejezésén túl azonban a „magyar Habsburg” választása az egyetem jelképes, nemzetpolitikai feladatára is utalt. A memorandum ugyanis a létrejövő intézmény legfontosabb, szimbolikus feladataként emelte ki, hogy az exponált fekvésű, határszéli városban létrehozandó egyetemnek „*nagy nemzeti és politikai misszió*”-t, azaz a nyelvi-kulturális asszimiláció feladatát kell ellátnia a Felvidéken. Ott, ahol markáns nemzeti közművelődési politikára van szükség Bécs közelében és „*az idegen nemzetiségek hullámai között*”, hogy a „*nemzeti izgatást a magyar műveltség trikolórijával*” győzze le.¹² Ezt a hivatást húzta alá a névválasztás is, mely „*a tudománynak nemzeti műveléséhez*” fűzte „*a magyar államalkotó faj megizmosodásának politikai eszméjét*”. Az egyetem nemzetpolitikai feladatát egy olyan Habsburggal testesítette meg, aki „*mindig a legmelegebb részvétellel és szeretettel viselkedett hazánk iránt, melynek művelődési törekvéseiben szíval és tettel vett részt (...)*”,

9 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

10 A leendő intézmény József nádorról való elnevezése nem jöhetett szóba, hiszen 1846 óta az Ipartanoda (1871-től Műegyetem) viselte a nevét. Gerő András József nádornak, a „*nemzet nádorának*” kiemelt tiszteletét egy nemzeti patrónus iránti erős igénnyel, a főhatalom magyarosításának vágyával magyarázta, mely megteremtette a „magyarosított Habsburg” alakját. Gerő szerint a „*magyar Habsburg*” szimbolikus szerepének betöltéséhez a következő „*konstellációra*” volt szükség: a nádor az uralkodóház tagja, ezáltal az udvar és a rendi társadalom közti „*politikai közvetítő*”, aki igen aktív szerepet vállalt a magyar identitás szempontjából fontos (a civilizatórikus és kulturális fejlődést elősegítő, olykor a szimbolikus politizálás körébe tartozó) ügyekben; így tevékenységét és szerepvállalását tekintve nemzeti célok megvalósítójaként tűnt fel. GERŐ 2004. 79–81. Fia korabeli megítélésének mélyebb elemzése jelen tanulmány kereteit meghaladná, ezért csak utalunk rá, hogy az 1893-as pozsonyi emlékirat indoklásában, József főherceg kapcsán is ugyanezen attribútumok fedezhetők fel. A párhuzam feltételezését, azaz, hogy a „*legmagyarabb főherceg*” (ORTUTAY 1914. 95.) személyének értékelése apjához igen hasonló motívumokat követett, például egy, a főherceg halálakor íródott nekrológ (TG 1905. 390–395.), vagy Ortutay István 1914-ben megjelent (a főherceggel kapcsolatos anekdotákat is közlő) életrajza (ORTUTAY 1914) is erősíti.

11 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

12 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

[és akiben] igazán megizmosodott a magyar fajszeretet, erős gyökeret vert a nemzeti érzés s első rangú apostola nemzeti érdekeinknek.”¹³ A miniszteri válasz azonban, miszerint nem terveznek egyetemi alapkövetélt a millennium évében, ismét elodázta az alapítást.

A harmadik (sőt negyedik) egyetem felállítása 1910–11 folyamán vált bizonyossá. Az 1911 novemberében elkészülő törvényjavaslat (miután az érintett városok nagymértékben megnövelték anyagi hozzájárulásukat) két egyetem felállítását kezdeményezte, Pozsonyban és Debrecenben.¹⁴ Bár a törvényjavaslatot végül 1912 júniusában fogadták el (1912. évi XXXVI. törvény), Pozsony annyira biztos volt a döntésben, hogy 1911 decemberében a város közvéleményét már az egyetem elnevezése foglalkoztatta. Már november táján ismert volt, hogy a városi bizottság néhány tagja december 4-én a rendkívüli közgyűlés elé akar terjeszteni egy indítványt annak érdekében, hogy a majdani egyetemet *Erzsébet királynéről* nevezzék el. A kezdeményező, Kumlik Emil, városi könyvtáros és újságíró azonban „alaki okokból” eltekintett a benyújtástól.¹⁵ A tervet időközben Kumlik biztatására a *Westungarische Grenzboten* című pozsonyi lap is népszerűsítette. Az indítványt végül az eredeti szövegezéssel nyújtották be, és 1912. február 5-én a közgyűlés már érdeklődően foglalkozhatott vele.¹⁶

Kumlik indítványa már közvetlen kapcsolatot igyekezett teremteni az intézmény és névadója között, és a választást Ferenc József, az egyetem alapítója iránt érzett hálával indokolta.¹⁷ Az uralkodó mint névadó nem jöhetett szóba, hiszen nevét már 1881 óta viselte a kolozsvári tudományegyetem, így a választás az uralkodóház messze legkedveltebb alakjára, a Pozsonnyal többféle kapcsolatba is hozható, elhunyt királyné esett, akinek már életében kialakult, s halála után intézményesült kultusza – csakúgy mint József főhercegé – a királyhűséget a nemzeti önbecsüléssel összeegyeztethetővé, az uralkodóházhoz való kötődést pedig a névadó személyén keresztül elfogadhatóvá, sőt kívánatosá tette.¹⁸

A névválasztás indoklásában Kumlik Erzsébet mítoszának három gyakori tartalmi elemét, mondatípusát alkalmazta, így például kiemelte a királyné és a magyarok közti erős érzelmi kapcsolatot:

„(...) *Erzsébet, a magyarok megdicsőült királynéja, kinek nemzetünk iránt való meleg tetterős rokonérzése viszont a legmélyebb hála és szeretet eltörölhetetlen betűivel vésődött hazánk minden hű fiának szívébe. (...) [N]emzetünk legújabbkori története ama fennkölt női alakja (...), akinek neve hallatára minden magyar hazafi szíve az áhítatszerű tisztelet és szeretet érzelmeitől szokott megdobbanni.*”¹⁹

13 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

14 LUKINICH 1933. 35.

15 LUKINICH 1933. 37. Kumlik Emilt (1868–1944) utóbb, 1914 augusztusában az ETE könyvtárigazgatójává nevezték ki. Amikor 1919-ben a csehszlovák hatóságok átvették az egyetem irányítását, ismét városi könyvtáros lett. 1921 végéig maradt Pozsonyban, majd az év decemberében végleg Budapestre költözött. Ekkor rövid időre visszahelyezték az egyetem alkalmazásába, majd kérésére 1922 tavaszán nyugdíjazták. SZABÓ 1940. 585.

16 Az indítvány szövegét idézi: SZABÓ 1940. 8–10.

17 „A létesítendő két állami tudományegyetem egyikének Pozsonyban való felállítását a király Ó Felsége legfelsőbb elhatározásának, az ő rendületlen igazságérzetének és városunk iránt mindenha nyilvánult atyai szeretetének köszönhetjük.” SZABÓ 1940. 9.

18 Vö. LANDGRAF 2005. 131–132.; VÉR 2006. 9–38.

19 Idézi SZABÓ 1940. 9.

Emellett megjelent a királyné kiegyezésben játszott – és általában a magyarok és Ferenc József közti konszenzusteremtő – szerepe (mely közvetve az egyetem felállításához is hozzájárult):

„Mindnyájan tudjuk, mily nagy része volt a fenséges asszonynak abban, hogy az áldatlan félreértés bosszú, nyomasztó évei után létrejött a király és a magyar nemzet között az a kibékülés, melynek alkotmánypolitikai, közgazdasági és kulturális következményei arra képesítették a magyar államot, hogy most, a huszadik század második évtizedében, a már meglévő két magyar tudományegyetem mellé még kettőt alapíthasson és fenntarthasson.”²⁰

Az elnevezés aktualitását azonban az Erzsébet és Pozsony közti kapcsolatrendszer biztosította, mely az elhunyt királyné és Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletének összefonódásából eredt. A két személy közti kapcsolatok „keresése” és „teremtése” már Erzsébet királyné életében is megindult, halála után azonban a közös motívumok (a névazonosság, a rózsamotívum, „a német földre adott és német földről kapott szent”-analógiája, a tragikus anyasors, az anyós mint legfőbb ellenlábás, a szegények és árvák védelmezője, stb.²¹) hangsúlyozása tovább erősödött. Az összefonódás akkor vált teljessé, mikor Ferenc József 1898-ban elhunyt felesége emlékére, illetve Szent Erzsébet tiszteletére Erzsébetrendet alapított.²² A két személy alakja és kultusza fokozatosan összefonódott: 1907-től, Szent Erzsébet születésének 700. évfordulójától ugyan a királyné alakja némileg háttérbe szorult, de a templomi ünnepeken például egyre inkább Szent Erzsébet kapcsán emlékeztek meg róla is.²³ E kapcsolatot a helyszín, Pozsony is erősítette. A város ugyanis – mint Árpád-házi Szent Erzsébet egyik lehetséges születési helye²⁴ – a szent kultuszának egyik központi helyszíne volt, így a városi törvényhatósági bizottság lokálpatriotizmusától is pozitív döntést lehetett remélni.²⁵

Az említett indokok alapján Kumlik felkérte a bizottságot, hogy a kormányon keresztül intézzен feliratot Ferenc Józsefhez: engedélyezze, „*hogy a létesítendő pozsonyi egyetem örök*

²⁰ Idézi SZABÓ 1940. 9.

²¹ Erről részletesen: LANDGRAF 2001.

²² LANDGRAF 2001. 119.

²³ Az Erzsébet-kultusz 1898 és 1914 közötti alakulására lásd VÉR 2006. 9–38. A két kultusz összekapcsolódására: VÉR 2006. 130.

²⁴ A beadványban Kumlik kételkedés nélkül Pozsonyt jelöli meg Árpád-házi Szent Erzsébet születési helyeként, bár a kérdés a századfordulón meglehetősen vitatott volt (ahogy ma is az). Pozsony mint lehetséges születési hely (a régebbi, Laskai Osvátig visszavezethető sárospataki tradícióval szemben) azonban éppen a századforduló környékén kapott a korábnál nagyobb „publicitást”. Ortvyay Tivadar 1892-ben megjelenő, 19. századi német lexikonokra hivatkozó városmonográfiája, illetve (Ortvyayra hivatkozva) a *Magyarország vármegyéi és városai*-sorozat 1904-ben megjelent Pozsony-kötete már tényként kezelte a pozsonyi születést, elutasítva a sárospataki tradíciót. WERTNER 1892. 438.; ORTVYAY 1892. 260–264.; DEDEK 1904. 546. Az ellenzők számára azonban a „pozsonyi verzió” lokálpatrióta értelmezésként tűnt fel, lásd pl. KARÁCSONYI 1907. 5. Magyar Zoltán úgy véli, hogy a 19. században megjelenő, csupán invariáns forrásra építő pozsonyi verzió „tudatosan továbbörökített vélekedés”, mely a sárospataki tradíció ellenében létrehozott „*lokális értelmiségikultusz lenyomata*”. MAGYAR 2007. 9., 61.

²⁵ VÉR Eszter Virág a két kultusz összekapcsolódásának markáns példjaként említi a pozsonyi, Lechner Ödön tervezte Árpád-házi Dicsőséges Szent Erzsébetről elnevezett Erzsébet királyné emléktemplom építését. Az építmény ötlete 1907-ben, a jubileum alkalmával merült fel, ám ekkor a királyné kultuszával való összekapcsolás még nem került szóba. Az 1913-ban felszentelt templomban a hangsúly Árpád-házi Szent Erzsébetre került, ám a mellékbejáratnál szemben egy Erzsébet királynét ábrázoló domborművet is felállítottak. VÉR 2006. 125.

időkre a »Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem« nevet viselhesse”.²⁶ A javaslatot a közgyűlés „egyhangú lelkesedéssel”²⁷ fogadta, ám a feliratot végül nem a kormány közvetítésével, hanem közvetlenül a királyi kabinetirodán keresztül terjesztették fel az uralkodóhoz 1912 márciusának végén. Ferenc József 1912. október 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával engedélyezte a névfelvételt. Zichy János kultuszminiszter november 7-én kelt leirata éppen Erzsébet-napon, november 19-én érkezett meg Pozsony polgármesteréhez, s ugyan ezen a napon a Budapesti Közlönyben is megjelent az elnevezésről szóló hivatalos közlemény.²⁸ (1. kép)²⁹

Az (immár hivatalos nevén nevezett) *pozsonyi magyar királyi Erzsébet Tudományegyetemet* – a világháború kitörése miatt szerény ünnepi keretek között – 1914. október 3-án nyitották meg,³⁰ ám a cseh csapatok 1919. januári bevonulása lassanként ellehetetlenítette működését. A polgári demokratikus rendszer és a Tanácsköztársaság időszaka alatt a „királyi” jelzőt törölni kényszerülő, így ekkor *pozsonyi magyar Erzsébet Tudományegyetem* nevet viselő intézmény számára 1919 augusztusára egyértelművé vált, hogy nem maradhat a városban: az oktatókat elbocsátották, szeptember 22–24. között pedig az egyetemi épületeket és berendezéseket is átadták a csehszlovák hatóságoknak. Bár az oktatók többsége, a békekonferencia pozitív döntését várva Pozsonyban próbált maradni, a csehszlovák kormány által elrendelt rendőri felügyelet, kitiltások és lakáslefoglalások miatt végül távozni kényszerültek.³¹ 1920. február 27-én a menekült kolozsvári és pozsonyi egyetem – egymással együttműködésben – Budapesten kezdte meg az oktatást.³²

Az egyetem a budapesti elhelyezést ideiglenesnek tekintette, s ezt névhasználatával is alátámasztotta, hiszen továbbra is következetesen használta a „pozsonyi” jelzőt, egészen 1921-ig. A csehszlovák hatóságok azonban igyekeztek a felvidéki diákok magyarországi tanintézetekben folytatott tanulmányait akadályozni: tiltották az útlevelkiadást, nehézségeket gördítettek a magyarországi egyetemeken szerzett diplomák nosztrifikálása elé,³³ s

1. kép
A pozsonyi m. kir.
Erzsébet Tudományegye-
tem rektori pecsétje (1914)

²⁶ SZABÓ 1940. 10.

²⁷ LUKINICH 1933. 37.

²⁸ SZABÓ 1940. 10.

²⁹ A képeknél feltüntetett évszámok az adott pecséttel ellátott irat keletkezési évét jelölik.

³⁰ Ekkor ténylegesen a jogi kar kezdte meg működését, míg az orvosi kar mint szervezés alatt álló, a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, valamint a mennyiség-, természettudományi és mezőgazdasági kar mint még fel nem állított kar szerepelt; előbbi kettő az 1918/19. tanévtől kezdte meg az oktatást, utóbbi felállítására végül nem került sor. SZABÓ 1940. 12., 19.

³¹ POPÉLY 2005. 30–35.

³² Ekkor csak a bölcsészkaron indult újra az oktatás, mivel az orvosi kar felszerelési hiány miatt egyelőre nem tudott hallgatókat fogadni, a jogi kar pedig ideiglenesen Pozsonyban működött 1921-ig.

³³ Az Erzsébet Tudományegyetem kiépítetlenségét, s ezzel kapcsolatban kibocsátott diplomáikat már jóval korábban, 1919. szeptember 18-i parlamenti felszólalásában kritizálta Vavro Srobár, szlovák teljhatalmú miniszter. Beszédében a pozsonyi egyetemet mint „torzót” jellemezte, s kijelentette, hogy az Orvostudományi Karnak nincs is joga orvosokat avatni, mivel évfolyamai hiányosak. A kijelentést pár nappal később Fenyvessy Béla orvosprofesszor, az 1919/20. tanév rektora igyekezett cáfolni, s a tanszékek betöltetlenségét Pozsony megszállásával magyarázta. POPÉLY 2005. 29–30.

hamarosan követelték az egyetemtől a „pozsonyi” jelző elhagyását is. Mivel a követelést az antant is támogatta, s – miként az ügyet az egyetemi tanácsnak referáló Lukinich Imre fogalmazott – „fontos érdekek fűződnek abhoz, hogy a megszállott területekről minél több főiskolára törekvő ifjú jöjjön hozzánk s a diploma elnyerése után oda visszamehessen, minthogy továbbá az új székhelyre [ti. Pécsre – P. P.] való figyelemmel is”,³⁴ a tanács végül egyhangúlag kimondta a „pozsonyi” jelző törlését. Az egyetem hivatalos neve ekkortól *Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem* lett.

A tanácsi határozat a jegyzőkönyvi bejegyzésekre jellemző szenvtelen rövidegességgel mondta ki a törlést. Az aktus azonban a későbbi egyetemi beszédekben, intézményi megnyilvánulásukban fájó és sérelmes eseménnyé vált, mely immár szimbolikusan is megfosztotta székhelyétől az egyetemet. Az 1922/23. tanév megnyitóján a leköszönő rektor, Heim Pál a törlést így említette: „[E]l kellett szakadni az utolsó, most már csak jelképes szálnak is, amely minket első otthonunkhoz, a régi koronázó városhoz kapcsolt. Egyetemünknek, melyre sóvárogva néznek ott maradt, tőlünk elszakított magyar testvéreink, – törődve vele, aggódó szívvel kísérvé sorsát, immár m. kir. Erzsébet Tudomány Egyetem a neve. Fájdalommal, keserű érzéssel búcsúzunk most régi nevünkétől is.”³⁵ Bár Heim a „száműzetés” és a „provisorium” végéről, „utolsó, elszakadt szálról”, és Pécsről, mint az egyetem méltó, új otthonáról beszélt, hamarosan kiderült, hogy az intézmény Pozsonyra továbbra is mint székhelyére, és nem mint pusztán „egykori” alapítási helyére tekint, e ragaszkodását pedig kész szimbolikus döntésekkel is kifejezni.

Az „ideiglenesen” Pécssett elhelyezett egyetem

A pozsonyi és a kolozsvári egyetem elhelyezését az 1921. évi XXV. törvénycikk mondta ki; utóbbi 1921 októberében meg is kezdte működését Szegeden. Az ETE költözését viszont hátráltatta Pécs szerb megszállása, így az oktatás csak 1923 októberében indulhatott meg.³⁶ A Horthy-korszakban, a „pozsonyi” jelző törlését leszámítva, az egyetem neve nem változott, bár kétszer is felmerült az elnevezéssel kapcsolatos olyan kérdés, melyekkel az intézmény saját hatáskörben foglalkozott. (2. kép)

1930 őszén az egyetemi tanács – Bozóky Géza rektor ajánlására – Szentkirályi István, az egyetemi könyvtár kezelésébe került püspöki könyvtár könyvtárőrének memorandumát tárgyalta, mely azt javasolta, hogy az egyetem templomát Árpád-házi Szent Erzsébetről nevezzék el.³⁷ Választását elsősorban azzal indokolta, hogy az egyetemi templomot is magában foglaló területen a 14. században Szent Erzsébet ispotály és templom

³⁴ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1921/22. tanévi I. rendes tanácsulése. 1921. szept. 13., 14. pont; PTE EL VIII. 1. e. 3. d. 182-1921/22. „Pozsonyi” jelzőnek megszüntetése tárgyában, 1921. dec. 10.

³⁵ HEIM 1922. 7.

³⁶ Az ETE két világháború közötti történetéről bővebben: SZABÓ 1940; RAVASZ 1983; BENKE 1999; LENGVÁRI 2004; POHÁNKA 2007. Legújabban: POHÁNKA–LENGVÁRI 2011. 49–83.

³⁷ PTE EL VIII. 101. b. 36. d. 41-1930/31. Előterjesztés, 1930. szept. 24. Hasonló terv korábban is felbukkant: szintén Bozóky előterjesztése alapján, 1928 őszén a jogi kar javaslatot tett az egyetemi templom Árpád-házi Szent Erzsébetre utaló motívumokkal való díszítésére. A javaslatot az egyetemi tanács is egyetértett, melyet a templom igazgatója, Vargha Damján is támogatott, mondván „ugyis szándékában volt a templomot Szent Erzsébet templommá átkeresztelni”. PTE EL VIII. 101. a. ETE 1928/29. tanévi IV. rendes tanácsulése. 1928. dec. 28., 14. pont

működött 1543-ig, Pécs török megszállásáig,³⁸ de az érvelésben helyet kaptak „nemzeti szempontok” is: „*Szent Erzsébetnek származása és első neveltetése magyar volt. Tiszteletének boni fejlesztésével ezt a körülményt sokszor és nyomatékosan kell hangsúlyoztatnunk és kidomborítanunk, mert házassága révén a németek magukénak vallják.*”³⁹ Az 1923-ban létrejött soproni evangélikus hittudományi kar érthetően nem kívánt véleményt nyilvánítani, míg a jogi kar lényegében egyházi belügynek minősítette a kérdést, mondván, az egyetem mint állami intézmény szempontjából mindegy, hogy milyen névre van felszentelve a temploma. A templom egyetemi közönsége érdekében azonban állást foglalt: mivel úgy vélte az eredeti elnevezéshez való visszatérés „*egyetemünk vezérgondolatával, a traditio tiszteletével harmonizál*” és a szent egyben az egyetemnek nevet adó Erzsébet királyné védőszentje is, elfogadta a névadót azzal a megjegyzéssel, hogy – a jubileum apropóján – helyénvalóbb lenne a Szent Imréről való elnevezés, és erről hasonlóan határozott rövid tárgyalás után a bölcsészkar is.⁴⁰ Az orvosi kar tanácsülésén azonban az előterjesztő, Pekár Mihály a több évszázaddal korábban megszakadt kontinuitást nem tekintette elégséges érvnek az átnevezéshez, sőt úgy vélte, az félreértésekre adhat okot: „*a mi egyetemünk (...) nem szent Erzsébetről, hanem Erzsébet-királynéről van elnevezve, néhai Ferencz József király külön engedélye alapján. Nem kívánatos tehát, hogy az egyik történelmi múltat a másikkal ellenkezésbe hozzuk. Nagyon különösen hangzanék a pl.: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem árpádkori szent Erzsébetről elnevezett egyetemi temploma.*”⁴¹ Az ezt követő egyetemi tanácsülés jegyzőkönyvéből azonban az is kiderül, hogy az orvosi kar tagjai ennél „súlyosabb” következménytől, az egyetem majdani átnevezésétől tartottak. Pázmány Zoltán jogi kari dékán alaptalannak mondta ki az orvoskari professzorok aggodalmát, sőt azt javasolta, hogy ne döntsenek egy „*kéülről sugalmazott*”,⁴² egyházi jellegű kérdésben (már csak azért sem, mert a tanács tíz tagja közül négy protestáns) és utalják a kérdést a megyéspüspök hatáskörébe. Mansfeld Géza orvoskari dékán azonban az egyetemi autonómia súlyos sérelmének nevezte, ha a problémát tanácsi döntés nélkül a megyéspüspök hatáskörébe utalnák, ezért

2. kép
Az Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karának pecsétje (1927)

³⁸ Az egyetem temploma a mai Lyceum templom volt. Az Elhadzsi Huszein dzsámijából átalakított, 17. század végi Szent Erzsébet-templom (illetve lebontása, átépítése után helyén a pálosok által emelt mai Lyceum templom) és a középkori (Szent Bertalan, majd patrocíniumváltás után) Szent Erzsébet ispotály és templom azonosítása azonban korántsem tűnik egyértelműnek. Petrovich Ede egy 17. század végi forrásra hivatkozva azt írja, hogy „*még 1693-ban is úgy tudták a pécsiek, hogy a mai Állami Széchenyi Gimnázium telkén valaha a Szent Erzsébet özpöggyről nevezett ispotály állott*”, ezzel szemben Fedeles Tamás a középkori ispotályt a Széchenyi tér északkeleti sarkára helyezi. PETROVICH 1961. 272.; K. NÉMETH–SZEBERÉNYI–FEDELES 2009. cxcvii. A Lyceum templom 18-19. századi történetéhez lásd BOROS 2009. 38–57.; GOLOB 2003. 2–15.

³⁹ PTE EL VIII. 101. b. 36. d. 41/1930-31. Előterjesztés, 1930. szept. 24. Az átnevezést praktikus szempont is indokolta. Az egyetemi templom ekkor – Szepeszy Ignác püspök felszentelése alapján az – „Urunk színeváltozása” nevet viselte. Az 1835 körüli felszentelés idején ünnepe (augusztus 6.) egybe esett a tanévzáróval, az 1920-as évekre azonban már a szünidőre esett, s az egyetemi ifjúság távolléte miatt templombúcsúnak nem volt alkalmas.

⁴⁰ PTE EL VIII. 104. a. ETE Jog- és Államtudományi Kar (JÁK) 1930/31. tanévi II. rendes kari tanácsulése. 1930. okt. 27., 14. pont

⁴¹ PTE EL VIII. 105. a. ETE Orvostudományi Kar (OK) 1930/31. tanévi II. rendes kari tanácsulése. 1930. okt. 17., 24. pont

⁴² PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 15. pont

a „*felekezeti béke érdekében*” javasolta, hogy az egyetem vegye le a napirendről a templom elnevezésének ügyét, így a tanács többet nem foglalkozott a kérdéssel.⁴³

Ugyanebben a tanévben még egyszer tárgyalt a tanács egy, az egyetem névhasználatából eredő, de nemcsak az intézmény belügyének tekinthető problémát. 1930 decemberében Pekár Mihály arról számolt be Bozóky rektornak, hogy „*vezető városi emberek*”-kel beszélgetve kiderült számára, hogy igen rosszul esik a pécsieknek, hogy a Rektori Hivatal hirdeteiben a „*Pécsett elhelyezett m. kir. Erzsébet Tudományegyetem*” elnevezést használja, anélkül is inkább, mivel a Szegedre helyezett egykori kolozsvári egyetem már a „*szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem*” elnevezést alkalmazza.⁴⁴ Pekár megjegyezte, tisztában van vele, hogy jogilag az eddig követett gyakorlat a helyes, ám Pécs város „*érzékenységre*” tekintettel javasolta, hogy eztán a „*pécsi m. kir. Erzsébet tudományegyetem*” elnevezést használják. A kérést (és az „*érzékenységet*”) indokolhatta az is, hogy a város és vezetése (a többi dunántúli törvényhatóságot és várost is mozgósítva) igen aktív támogató tevékenységet fejtett ki az egyetem érdekében. A húszas években (de a harmincas évek elején is) tíz jó néhányszor felmerült, hogy a lecsökkent területű és népességű országnak nincs szüksége négy tudományegyetemre, így a pécsi intézményt többször fenyegette a „*megcsonkítás*” vagy bezárás veszélye. A rektor 1931 januárjában egyetemi tanácsulésen vetette fel a fenti kérdést, ám Pekár javaslatát a város minden korábbi erőfeszítése ellenére, az elhelyezést kimondó 1921. évi XXV. törvénycikkre hivatkozva elutasította, mondván az ideiglenességet hangsúlyozó megnevezés jogilag teljesen helytálló, s „*a jog érvényesülését érzékenykedések nem zavarhatják*”.⁴⁵ Molnár Kálmán jogász a jogfolytonosság elve alapján szintén elutasította a „*pécsi*” jelző felvételét: „*Az egyetem címébe a »pozsonyi« jelző helyett a »pécsi«-nek felvétele (...) egyenlő volna a végleges lemondással egyetemünknek Pozsonyhoz való kapcsolatáról*” – hangsúlyozta Molnár. „*Ezért rendkívül fontos jogkérdést képez az eddig is helyesen használt »A Pécsett elhelyezett m. kir. Erzsébet tudományegyetem« elnevezés fenntartása, mert, ha Pozsonyt visszakapcsolják a magyar Szent Koronához, az egyetem újra minden nehézség nélkül felveheti s fel is kell vennie címébe a »pozsonyi« jelzőt, s így más egyetem –, mint az Erzsébet tudományegyetem nem kerülhet Pozsonyba.*”⁴⁶ A tanács ezek után ragaszkodva az egyetem székhelyéhez és a pécsi elhelyezés ideiglenes jellegéhez, egyhangúlag az eredeti névhasználat mellett döntött.

A pécsi elhelyezés ideiglenességének érzete és az eredeti székhelyhez való – a névhasználat kérdésben egyértelműen megmutató – ragaszkodás a második világháború közeledtével felerősödött. 1938 szeptemberében Fenyvessy Béla (az ETE utolsó pozsonyi rektora) két javaslatot nyújtott be az orvosi kar tanácsának. Az elsőben felkérte a tanácstagokat, hogy „*mindent kövessenek el abból a célból, hogy a köztudatból kikerüljön a mi egyetemünk menekült volta s ehelyett a Pozsonyból elűzött vagy elüldözött egyetem kifejezés kerüljön a köztudatba*”,⁴⁷ míg második indítványában egy Horthyhoz és a kormányhoz eljuttatandó felterjesztést tervét vázolta, melyben a tanári kar kifejezné a revíziós politika várható eredményei iránti lelkesedését, valamint kifejezésre juttatná azon kívánságát, hogy Pozsony visszacsatolása esetén a pécsi egyetem fenntartása és továbbfejlesztése mellett „*a pozsonyi*

43 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 15. pont

44 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 12. pont

45 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 12. pont

46 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 12. pont

47 PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1938/39. tanévi I. rendes kari tanácsulése. 1938. szept. 23., 21. pont

egyetem újból felállítassék, illetve reaktiváltassék.”⁴⁸ Az orvosi kar tanácsa által elfogadott javaslat pár nappal később az egyetemi tanács elé került, mely az indítvány szövegét úgy módosította, hogy Pozsonyban „Pécsnek, mint ősi egyetemi városnak sérelme nélkül”⁴⁹ az Erzsébet Tudományegyetemet kell helyreállítani. A javaslat támogatása azonban nem volt egyhangú. A következő nap Albrich Konrád orvostudományi dékán táviratot kapott Fenyvessytől, aki azt kérte, hogy fővárosi „értesüléseire” tekintettel egyelőre ne tárgyalják az indítványt, majd hamarosan annak teljes szövegét visszavonta, s – ahogy Vasváry Ferenc (az egyik ellenző) fogalmazott – „csak a lényegét nem érintő” bevezetést tartotta fenn.⁵⁰ Így Horthyhoz már csak a revízió sikere iránti egyetemi lelkesedést taglaló bevezetőt juttatták el.

Ezzel egy időben hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg Pekár Mihály orvosprofesszor, felsőházi tag is, melynek „bizalmas használatra” jelzéssel ellátott mellékletében a pozsonyi és a pécsi egyetem jövőjével kapcsolatos elképzeléseit fejtette ki.⁵¹ Pekár úgy vélte, hogy Pozsony visszaszerzésével mindenképp számolni kell, s ebben az esetben „a húsz év előtt elvett egyetemiünket vissza kell vennünk”, de a pécsi egyetemet is fenn kell tartani, hiszen „[s]íráját ássa az a nemzet, amely keservesen felállított kulturális intézményeit megszünteti”.⁵² A felállítandó pécsi egyetemnek a Nagy Lajos Király Egyetem elnevezését javasolta.

Az „Erzsébet” név törlése

Az intézmény a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem elnevezést egészen az 1944/45. tanévig használta. A második világháború után tért nyerő koalíciós politikai berendezkedés ugyanis nem sokáig tűrte meg az uralkodókra vagy a Horthy-korszak prominenseire történő utalásokat a tudományegyetemek nevében.⁵³ Először – az államforma változásával – a jelzők tűntek el. A „királyi” jelzőt, illetve annak rövidítéseit az Ideiglenes Nemzeti Kormány 539/1945. M. E. számú rendelete törölte el, mely a Magyar Közlöny 1945. március 24-i számában jelent meg, s később az 1946. évi I. 19. §. is megerősítette. A jelző eltörlését a jogi és az orvosi kar tanácsa hozzászólás nélkül vette tudomásul.⁵⁴ (3. kép)

3. kép
Az Erzsébet Tudományegyetem rektori pecsétje, a „királyi” jelző kitarakva (1947)

48 PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1938/39. tanévi I. rendes kari tanácsülése. 1938. szept. 23., 21. pont

49 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1938/39. tanévi I. rendes tanácsülése. 1938. szept. 26., 34. pont

50 PTE EL VIII. 105. b. 83. d. 3 biz.-1938/39. Fenyvessy Béla távirata Albrich Konrádnak, 1938. szept. 27.; Vasváry Ferenc levele Birkás Gézának, 1938. okt. 19.

51 A levél címzettje és megírásának pontos körülményei nem ismertek. Bár Pekár ekkor nem volt az egyetemi tanács tagja és az orvosi kari tanácson sem vett részt, joggal feltételezhetjük, hogy ismerte Fenyvessy javaslatának tartalmát, felsőházi tagként pedig az ETE jövőjével kapcsolatos fővárosi tervek is ismertek lehettek előtte. A levél és a melléklet részleteit idézi: BENKE 1999. 166–167.

52 Idézi BENKE 1999. 166–167.

53 Az ETE második világháború alatti, illetve azt követő éveiről lásd SCHUCH 2003.

54 PTE EL VIII. 104. b. 36. d. 313-1944/45. Az Erzsébet Tudományegyetemnek ekkor már csak három kara volt, az 1940. évi XXVIII. törvénycikk ugyanis a Kolozsvárott felállítandó Ferenc József Tudományegyetem, illetve a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem újjászervezése miatti anyagi terhekre hivatkozva az ETE bölcsészkarának, valamint a Horthy Miklós Tudományegyetem jogi karának működését az 1940/41. tanévtől kezdve „átmenetileg szüneteltette”.

Annál nagyobb vitát váltott ki azonban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak (VKM) a tudományegyetemek elnevezése körül követendő egységes eljárás tárgyában, 1947. április 17-én kelt hivatali utasítása. A minisztérium azt az elvi álláspontot képviselte, hogy mivel „a tudományegyetem elnevezését annak idején az egyetem alapításáról és szervezéséről szóló törvényes jogszabály állapította meg”,⁵⁵ mindaddig, amíg a kérdésben újabb törvényi rendelkezés nem történik, a hivatalos intézménynévben a tudományegyetem megnevezés mellett csak a székhelyre történhet utalás, azaz az egyetem neve Pécsi Tudományegyetem legyen.⁵⁶ Ortutay Gyula hivatali utasítása meglehetősen váratlanul érthette az egyetemet, hiszen a rektor csupán néhány nappal korábban adott utasítást az új Kossuth-címerrel ellátott iratpapírok és körbélyegzők alkalmazására, „Erzsébet Tudományegyetem Pécs” felirattal.⁵⁷

A rendelkezést a rektor megküldte a karoknak. Érdemi állásfoglalás először a jogi kari tanács 1947. május 13-i ülésén született, ahol az előterjesztő Csekey István, az Alkotmányjogi Tanszék vezetője, kihasználva a kínálkozó kiskaput – azaz, hogy az utasítás maga is utalt az elnevezést meghatározó, jövőbeni magasabb rendű jogszabályokra –, először a név jogszabályi hátterét mutatta be, és felsorolta mindazokat a törvényeket, melyek valaha az ETE-ről intézkedtek és hivatalos nevét is tartalmazták.⁵⁸ Mivel minden változást jogszabályok határoztak meg – érvelt az előterjesztő – az „Erzsébet” nevet elhagyni szintén csak törvényi szabályozással lehet, s ezzel tulajdonképpen törvénytörésnek mondta ki a miniszter eljárását. A szikár jogi érveket ezután a minisztériumi füleknek valószínűleg kellemesebben hangzó érvelés követte, mely a névadás körülményeit igyekezett – a névadó egyértelmű dinasztikus kötődése és kultusza ellenére – többé-kevésbé demokratikus színben feltüntetni. Ezt segítette, hogy míg a többi tudományegyetem, mely szintén 1945 után „reakciós” színben feltűnő személy nevét viselte,⁵⁹ egyetemi tanácsi döntés alapján választotta névadóját a Horthy-korszakban, addig a Kumlik-féle javaslatot „népi kezdeményezésnek” lehetett feltüntetni: „a mi egyetemünk nevének kezdeményezője maga a nép volt, Pozsony város közönsége” – magyarázta Csekey –, így tulajdonképpen az egyetem „elnevezésének gyökerei a demokrácia eszméjéből fakadtak”.⁶⁰ Szintén demokratikus, „népi” akaratnyilvánításnak tekintették (és interpretálták), hogy a többi egyetem esetén, melyek

55 PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

56 PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

57 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Körbélyegzők és nyomtatványok megrendelése, 1947. ápr. 17.

58 Azaz, az 1912. október 19-én kelt és a *Budapesti Közlöny* 1912. november 19-i számában megjelent államfői rendeletet, az 1921. évi XXV. törvénycikket, mely a „pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetemet” Pécsen helyezte el, valamint a bölcsészkar „átmeneti szüneteltetését” kimondó 1940. évi XXVIII. törvénycikket, mely az egyetemet mint „Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem” említette. A „pozsonyi” jelzőt a trianoni békeszerződés rendelkezéseit törvénybe iktató 1921. évi XXXIII. tc. alapján hagyták el (ezt az 1921. évi XXV. tc. is megerősítette), a „magyar királyi” jelzőt pedig – ahogy említettük – az 1946. évi I. 19. §-a alapján törölték.

59 1921-től a Budapesti Tudományegyetem *Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem*, míg a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem *Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem* néven működött tovább. A kolozsvári egyetem Ferenc József nevét viselte, ez a Szegedre történő költözés után sem változott. Kolozsvárra való visszaköltözése után Szegeden *Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem* néven jogilag új tudományegyetem jött létre (zömében az addigi személyzettel és elhelyezéssel).

60 PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont

„ellen megmozdult a forradalmi közhangulat”⁶¹ a neveket már korábban (1945-ben) el kellett hagyni, ám hasonló kifogásokra az ETE-vel kapcsolatban nem került sor, így Pécsre nem alkalmazható a hivatali utasításban említett „*eddig is követett gyakorlat*”.⁶²

Csekey a „demokratikus közhangulatnak” megfelelő interpretáció során sem próbálta azonban titkolni, hogy a névhez való ragaszkodást tradicionális nemzeti szempontok is vezérlik, hiszen az eredeti név az előterjesztésben (ahogy a korábbi megnyilatkozásokban is) olyan tényezőként jelent meg, mely a Pozsonyból való elűzetés után szimbolikus folytonosságot teremtve elősegítette az intézmény további működését:

„A még Pozsonyból származó és a népakarat megnyilvánulásából eredő elnevezés szellemileg továbbra is összekapcsolja [az egyetemet] alapítási székhelyével, az ősi koronázó várossal (...). [Nem] indokolt, hogy egyetemünk megfossza címét attól az elnevezéstől, amely azt a gondolatot is kifejezi, hogy az ősi magyar koronázó városban és a magyar országgyűlések, többek közt a 48-as törvényhozásunk székhelyén alapított tudományegyetem tradicionálisan ragaszkodik ahhoz az elnevezéshez, amelyet még alapításakor kapott »örök időkre« alapítási székhelyén.»⁶³

A nemzeti hagyományok megőrzésének és átörökítésének fontosságát azonban a jogi kar összeegyeztethetőnek tartotta a kor demokratikus eszméivel és ezt – a pozitív fogadtatás érdekében – igyekezett megfelelő interpretációs „köntösbe bújtatni”, így az érvelést alátámasztó Kölcsey-idézet mellé „élenjáró” szovjet példák is kerültek:

„»Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg« – mondja Kölcsey. E tekintetben jó példával jár elől a Szovjetunió, amely forradalmi alkotmánya dacára féltékenyen őrzi történelmi emlékeit és tiszteletben tartja a cári uralom kiváló képviselőit. Elég csak arra a kultuszra utalnunk, amellyel körülveszi pl. Nagy Péter cár történelemformáló alakját.»⁶⁴

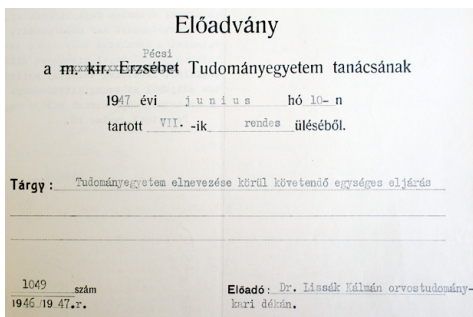
Végezetül, praktikus indokok is helyet kaptak, például a leendő elnevezés félrevezető jellege, utalva arra, hogy az evangélikus hittudományi kar nem is Pécsen, hanem Sopronban működött. Mindezekre tekintettel javasolta az előterjesztő végül az egyetemi tanácsnak, hogy kérelmezze, hogy a miniszter Pécsen tekintse kivételnek, hiszen névhasználatában sosem alakult ki a törvényi szabályozástól eltérő gyakorlat. (4. kép)

⁶¹ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont A négy tudományegyetem közül ekkor a debreceni és a szegedi egyetem már nem viselte 1921-ben felvett nevét. Szegeden a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség 1945. május 7-én jelentette meg „követeléseit” a *Délmagyarországon*, melyek között a név megváltoztatása is szerepelt. Erre néhány nap múlva, május 15-én került sor, ettől kezdve az intézmény (1962-ig) a *Szegedi Tudományegyetem* nevet viselte. ÚJSZÁSZI 2010. 15. Debrecenben, az egyetemet ért heves támadások hatására és a tanári kar „reakcióként” való megbélyegzésének elkerülése érdekében 1945 elején javasolta a Debreceni Egyetemi Kör és Kondor Imre, az egyetemi könyvtár igazgatója, hogy önként hagyják el Tisza István nevét. MUDRÁK–KIRÁLY 2012. 106. Leghosszabb ideig a Pázmány Péter Tudományegyetem tartotta meg névadóját. Ahogy pécsi, úgy a budapesti egyetem sem maga kezdeményezte a névváltoztatást: az 1950. évi 35. sz. törvényerejű rendelet alapján vette fel Eötvös Loránd nevét 1950 szeptemberében. A lehetséges névadók között Irinyi József és Balassa János is felmerültek, de az egyetem véleményét egyik esetben sem kérték ki. SZÖGI 2003. 331.

⁶² PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

⁶³ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont

⁶⁴ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont

4. kép
Dr. Lissák Kálmán előadványának borítója (1947)

Zoltán miniszteri osztályfőnök 1947. október 26-án, mindössze egymondatos levélben közölte, hogy a hivatali utasításon nem kívánnak változtatni.⁶⁷

Az utasítás végrehajtásával az egyetem azonban nem várta meg sem a közös intézményi álláspont kialakítását, sem a végleges minisztériumi választ, noha hivatalos rektori utasítás csak 1947. december 30-án született.⁶⁸ Az orvosi kar az „Erzsébet” nevet 1947. áprilisától, a jogi kar júniustól nem használta tanácsülési jegyzőkönyveiben, és az egyetemet a kis betűvel írt *pécsi* jelzővel jelölték, június 20-a után pedig a *Pécsi Tudományegyetem* elnevezést használták.⁶⁹ Az új gyakorlat alkalmazása azonban – Csekey jóslatát igazolva – nem minden területen volt zökkenőmentes. Lissák Kálmán rektor október folyamán kénytelen volt megsürgetni a miniszteri választ, mert félő volt, hogy nem tudnak időben a megfelelő elnevezés szerinti diplomaúrlapokat nyomtatni, s a felavatottaknak diplomát adni.⁷⁰ Az 1947. december 8-i főispáni beiktatón Tolnai József, Pécs polgármestere még mindig *Erzsébet Tudományegyetemről* beszélt, a minisztérium 1948. januárjában az *Erzsébet-Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karával* levelezett, s az 1948. január 18-i *Magyar Közlönyben* megjelent VKM-rendelet is a *pécsi Erzsébet-Tudományegyetem soproni Evangélikus Hittudományi Karáról* rendelkezett.⁷¹ (5. kép)

Az utasítás végrehajtása ellenére az egyetemet az év végén több kritika is érte; a régi névhez való ragaszkodás ugyanis lehetőséget adott arra, hogy az intézményt (és tanári

⁶⁵ PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1947/48. tanévi I. rendes kari tanácsülése. 1947. szept. 19., 13. pont

⁶⁶ PTE EL VIII. 202. b. 1. d. Csekey István levele Kubinszky Lajosnak, 1947. dec. 12. Az indoklást közli: PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 13.

⁶⁷ PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. Tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. okt. 26. Bár ezt követően az evangélikus hittudományi kar javasolta, hogy az egyetem ismétlje meg a felterjesztést, mivel a minisztérium válaszából kitűnik, hogy a felsorolt érvekkel nem foglalkoztak, erre már nem került sor. PTE EL VIII. 101. b. 14. d. 711-1947/48. Kivonat az evangélikus hittudományi kar 1947. nov. 26-i ülésének jegyzőkönyvéből, 1947. dec. 1.

⁶⁸ Lissák Kálmán rektor ekkor utasította a Quaesturát, hogy a használatban levő nyomtatványokból és bélyegzőkről távolítsa el az „Erzsébet” szót. PTE EL VIII. 101. b. 14. d. 711-1947/48. Kiadvány a quaesturának, 1947. dec. 30.

⁶⁹ BÉLI 1997. 68.

⁷⁰ PTE EL VIII. 202. b. 1. d. Lissák Kálmán levele a név megtartása tárgyában, d. n.

⁷¹ Az eseteket idézi: PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 20.

karát) reakciós-klerikális nézetekkel vádolják.⁷² 1947. december 5-én Weil Emil orvos, kommunista országgyűlési képviselő interpellációt nyújtott be a kormányhoz Moór Gyulával kapcsolatban, melyben azt kifogásolta, hogy hogyan lehet a nemrég feloszlott Magyar Függetlenségi Párt képviselője még mindig a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának dékánja, sőt egyáltalán hogyan oktathat még az egyetemen.⁷³ Weil felszólalásában Moór ügyéhez hasonló reakciós jelenségként hozta fel a pécsi egyetem jogi karának korábbi eljárását, miszerint a „*pécsi tudományegyetem jogi kara néhány béttel ezelőtt hozott egy határozatot. Határozatában törvénytelennek, alkotmányellenesnek minősítette a magyar kormány egyik rendeletét, azt a rendeletet, amely az ország új címerének használatát rendeli el. Megtagadja a korona eltávolítását a címer fölül. De visszautasítja ugyanennek az egyetemnek a jogi kara a közoktatásügyi miniszter úr egy másik rendeletét is. Nem törli ugyanis az »Erzsébet« szót az egyetem címéből.*”⁷⁴

A jogi kar december 11-i kari tanácsulése után foglalkozott az interpellációval, ám mivel a tanácsstagok kétségbe vonták, hogy „*a b[í]tel]telen információkon alapuló és minden részletében tév[es] interpelláció nagyobb hullámokat verne*”,⁷⁵ úgy határoztak, hogy az elhangzott vádakkal kapcsolatos kari véleményt

mindössze magánlevélben juttatják el Kubinszky Lajos miniszteri osztályfőnöknek, a jogi kari ügyek referensének.⁷⁶ Az ügy azonban nem zárult le: 1948. január végén a jogi kar dékánja – professzori körökben (és a korábbi évek érintkezési szokásaihoz képest) valószínűleg ismeretlenül udvariatlan hangú – levelet kapott, melyet a budapesti Szent László Kórház kommunista és szociáldemokrata csoportja, valamint a kórház Üzemi Bizottságának képviselője írt alá:

5. kép
Egy 1948-ban beiratkozott hallgató indexének első oldala (részlet)

72 Az ETE professzori kara politikai és világnézetének – ill. ez alapján egyfajta intézményi „szellemiségének” – felderítésével eddig kevés kutatás foglalkozott. Mindazonáltal az elnevezéshez, illetve a névadóhoz való ragaszkodást – természetesen korszakfüggő nyelvezettel és interpretálásban – általában az egyetemi körök konzervativizmusának jellegzetes példájaként jelenítik meg. Vö. RAVASZ 1983. IV. 428.; BÉLI 1997. 67–86.

73 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Az interpelláció szövegének másolata, d. n.

74 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Az interpelláció szövegének másolata, d. n. Weil Emil felszólalásával azt az intézményt támadta, mely korábban „*keiállt mellette*”. Weil ugyanis 1924-ben az ETE orvosi karán szerzett diplomát. Miután 1936-ban kommunista szervezkedés vádjával letartóztatták, s összesen tízéves fegyházra ítélték, a Budapesti m. kir. Honvédtörvényszék bizalmas átiratban értesítette az egyetemet, melynek kapcsán felmerült, hogy az államellenes bűncselekményekért elítélt Weilt meg kellene fosztani orvosi diplomájától. Az orvosi kar, bár indokoltnak vélte a diploma visszavonását, az ügyben szakvéleményt kért a jogi kartól. Az egyetemi tanács végül a jogi kar álláspontjának megfelelően határozott, mely szerint a büntetett cselekmény semmilyen vonatkozásba nem hozható az orvosdoktori cím használatához szükséges elméleti és gyakorlati képességgel és ismeretekkel, nem beszélve arról, hogy Weil már nem áll az egyetem fegyelmi hatósága alatt, így az nem foszthatja meg címétől. PTE EL VIII. 101. a. ETE 1938/39. tanévi IX. rendes tanácsulése. 1939. máj. 24., 88. pont

75 PTE EL VIII. 202. b. 1. d. Csekey István dékán levele Kubinszky Lajosnak, 1947. dec. 12.

76 A Kubinszkynek decemberben küldött irat a „*biurokrácia tengerében*” elveszett, így az osztályfőnök kérésére 1948 januárjában ismét megküldték az interpellációt cáfoló érvelést. A jogi kar iratanyagában a másodsorra elkészített, bővebb és aktualizált irat két változata maradt fenn. PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. Kubinszky Lajos levele Csekey Istvánnak, 1948. jan. 10.; PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 13., illetve 1948. jan. 20.

„Mi, a Szt. László kórház szervezett dolgozói mélységes megdöbbenéssel vettük tudomásul, hogy a pécsi tudományegyetem Jogi Karának »fura urai« a dolgozó nép mártírok vérével megszentelt szabadságában fogant köztársaságot nem ismerik el törvényesnek és vonakodnak immáron szomorú történelmi emlékké lett koronát levenni a címerről! Fura urak! Mi nem vagyunk pallérozott jogi elmék, de többé nem vezetnek felre bennünket jogi csűrés-csavarással. Ne kívánjátok, hogy mi a dolgozó nép verjük le a koronát. Elég volt a Habsburg lakájokból! Az egyetem autonómiájával nem engedünk visszaélni. Az egyetem is a népé s a fura urak, a Habsburg lakájok menjenek a dagadtajkú Habsburg Ottó kezéit csókolni. [Nekik] is jó lesz, mert »koronás uruk« közelében lehetnek s a szabad magyar nemzetnek is jó lesz, megszabadul ellenségeitől [sic!].⁷⁷

A számon kérő levél miatt ismét állásfoglalásra kényszerült a kar, mely valóban hozott olyan határozatot, mely törvénytelennek mondta ki a minisztérium eljárását – például a névhasználattal és a Kossuth-címerrel kapcsolatban. Ám a válaszadásban az interpelláció és a levél nem túl egyértelmű szövege is segítségére volt.

A koronás címer helyett a Kossuth-címer használatát nem kormányrendelet, hanem 1947. február 27-én miniszteri utasítás rendelte el, arra hivatkozva, hogy a koronás címer használata „ellenkezik a köztársasági elnök úr által követett azon szokással, hogy kiadványain a Kossuth-címert használja”.⁷⁸ Az egyetem – mint általában – az utasítást végrehajtotta (ahogy korábban említettük, a rektor április 17-én rendelte meg a Kossuth-címerrel ellátott nyomtatványokat és körbélyegzőket⁷⁹), de a kérdést nem tekintette lezártnak, s a leiratot véleményezés céljából átadta a jogi karnak. A kar május 13-i ülésén Csekey István ismertette hosszú előterjesztését, melyben a jogszabályi háttér elemzésével megállapította, hogy a magyar állam címerét utoljára Ferenc József 1915. október 10-én kelt királyi kézírata határozta meg. Mivel ezt azóta nem hatálytalanították, és nem is esik az 1946. évi I. tc. 19. §. hatálya alá, így csak államfői rendelettel vagy törvénnyel lehetne megváltoztatni: „E jogi akadályok kéredezhetőek a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr utasításából is, mert csupán a köztársasági elnök úr követte szokásra hivatkozik”⁸⁰ – mutatott rá Csekey.⁸¹ Előterjesztését a kar elfogadta, s május 23-án javasolta a rektornak, hogy függessze fel a szolgálati utasítás végrehajtását, míg a magyar címer megváltoztatásáról törvény nem születik.⁸² Az ügy fontosságára való tekintettel a társkarok véleményét is kikérték: a hittudományi kar válaszában a jogi kar álláspontját támogatta, míg az or-

77 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A Szt. László közkórház Üzemi Bizottságának levele, 1948. jan. 20.

78 PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. Kossuth-címer használatának kötelezővé tétele, 1947. febr. 27.

79 A bélyegző leírása: „(...) belső mezéjére kerül a 2 forintos pénzérmén látható és legjobban kidolgozottnak minősíthető címer, az alján késméretű cser- és olajággal övezve, miként az a belügyminisztérium által kiadott 1947. évi törvénytáron szerepel.” PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Körbélyegzők és nyomtatványok megrendelése, 1947. ápr. 17.

80 PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsulése. 1947. máj. 13., 5. pont

81 PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsulése. 1947. máj. 13., 5. pont Csekey azt is kifogásolta, hogy a leirat mindössze „Kossuth-címert” említ, de mivel két közismert Kossuth-címer is van (az egyik a Szent Korona helyett az ún. Kossuth-kalap, a másikon koszorú látható), a címer megváltoztatása csak pontos heraldikai leírással együtt lehetséges.

82 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Abay Gyula dékán levele Krisztics Sándor rektornak, 1947. máj. 23.

vosi kar – a véleményezést a jogi karra bízva – a kérdéssel nem kívánt foglalkozni.⁸³ A társkarok válaszait összegezve, illetve utalva a *Magyar Nemzet* július 11-i számára, mely szerint a minisztertanács nem foglalkozik egyelőre a címer-kérdéssel, az egyetemi tanács javasolta, hogy mivel „*minden jel szerint*” a kormány sem tartja elintézettnak az ügyet, s remény van arra, hogy az a jövőben rendeződik, a kérdés tárgyalását levette a napirendről.⁸⁴

A Weil-interpelláció és a levél által felhozott vádak az azonban így is cáfolni tudta, hiszen azok tulajdonképpen a Kossuth-címer használatát kérték számon az egyetemen, azonban végig a „korona eltávolításáról” beszéltek. A koronás címer használatát azonban az egyetem a köztársasági államforma bevezetésével beszüntette, s már a miniszteri rendelkezés előtt eltávolította a címer fölül a koronát „*nemcsak a diplomákról, feliratokról, pecsétokról és bélyegzőkről, de még a kőbe vésett vagy stukkózott épületrészekről is.*”⁸⁵ A jogi kar az első kifogás mellett a második, névhasználatra vonatkozót is cáfolni tudta, hiszen – mint említettük – bár megkérdőjelezték az „Erzsébet” nevet eltörlő hivatali utasítás törvényességét, 1947 nyara óta azonban valóban nem használták az elnevezést. Így a dékán válaszában megállapította, hogy a levelet, mivel a vád nem fedi a valóságot, tárgytalannak tekinti.⁸⁶

Az utolsó próbálkozás – Semmelweis Ignác

Mivel a miniszter névhasználatot előíró utasításából következtetni lehetett egy majdani törvényi szabályozásra,⁸⁷ ez az egyetemen azt a látszatot keltette, hogy van helye további javaslatoknak az elnevezéssel kapcsolatban. Az orvosi kar 1948 februárjában tett még egy utolsó kísérletet, hogy ha már az „Erzsébet” név nem is menthető, mégiscsak megpróbálják elnevezni az intézményt. Az egyetemi tanács 1948. február 12-i ülésén Lissák rektor előterjesztésében javasolta, hogy a százéves jubileumra⁸⁸ való tekintettel a pécsi egyetemet Semmelweis Ignácról nevezzék el. Az elnevezés mellett szól – érvelt Lissák –, hogy az osztrákok elvitatják a magyar Semmelweiset, ám származásának megfelelő „nyomatékot lehetne” adni, ha az őszi jubileumi ünnepeken az egyetem küldöttei már mint a *Semmelweis Tudományegyetem* képviselői jelennének meg. Éppen ezért Lissák sürgős kari

83 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Kivonat az evangélikus hittudomány kar 1947. szeptember 17-i I. rendes ülésének jegyzőkönyvéből, d. n.; PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1947/48. tanévi I. rendes kari tanácsülése. 1947. szept. 19., 13. pont

84 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Jegyzet (az irat palliumán), d. n.

85 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 13.

86 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Csekey István válasza, 1948. jan. 30. Az egyetemet az egészségügyi szakszervezet pécsi csoportja is megvédte: „*A tények ismeretében állítjuk, hogy a dékán úr hivatalos megállapításai mindenben fedik a valóságot. Egyúttal biztosítjuk arról Elvtársainkat [ti. a Szt. László kórház levélíróit], hogy magunk is éberem örökösünk fiatal demokráciánk felett. Éppen ezért, ha vádjaik alaposak lettek volna, mi a magunk hatáskörében már rég megtettük volna a szükséges lépéseket.*” PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Az egészségügyi szakszervezet pécsi csoportjának levele (másolat), d. n.

87 A miniszteri utasítás ugyanis úgy fogalmazott, hogy az új elnevezést addig kell használni, „*amíg a tudományegyetem kérdésében újabb jogszabályi rendelkezés nem történik.*” PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

88 A jubileum az előző évhez kötődött, Semmelweis Ignác ugyanis 1847-ben ismerte fel a gyermekágyi láz kórtanát, ezt azonban az 1948-49-es „Szabadságév” keretében, 1948 őszén kívánták megünnepelni. PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Lissák Kálmán előterjesztése, 1948. febr. 12.

állásfoglalást szorgalmazott, ám már az egyetemi tanács ülésén nyilvánvalóvá vált, hogy a tervet csak az orvosi kar képviselői támogatják. Csekey István – aki korábban az „Erzsébet” megtartása mellett érvelt – most a korábbi minisztériumi utasítás alapján a majdani jogszabályi rendezésig a Pécsi Tudományegyetem elnevezés használatát javasolta.⁸⁹ A jogász Krisztics Sándor hangsúlyozta, hogy bár egyetemeket általában alapítóról vagy fenntartóról szokás elnevezni és ő maga is támogatja, hogy valamilyen tudományban kimagasló eredményt elérő személyről nevezzék az egyetemet, kifogásolta Lissák választását, mondván Semmelweis „nem méltó arra, hogy az egyetemmel kapcsolatban is megörökíttessék, (...) mint-hogy Semmelweis tudományos érdemeit, felfedezésének értékét, – magától értetődően – elsősorban az orvosi szaktudományt művelők ismerik, míg más tudományszakok művelői csak kevésbé”.⁹⁰ Ezért azt javasolta, hogy csak az orvosi kart nevezzék el róla. Hasonlóan nyilatkozott Abay Gyula jogászprofesszor, aki úgy vélte, hogy nem célszerű személynevet adni egy egyetemnek, hiszen például az „Erzsébet” is „indokolatlan loyaltás” mutatott, miközben a jogi kar a név megtartásával mindössze annyit szeretett volna kifejezni, hogy a pécsi egyetem a pozsonyi jogutóda, „de semmiesetre sem kívánt a felsőbb rendelkezéssel szemben opponálni”.⁹¹ Ezért ne uralkodóról vagy hatalmon lévőkről nevezzék el az egyetemet, de Semmelweisről se, hiszen az egyetemmel semmilyen kapcsolatban nem állt, és mert „német neve miatt (...) ez [ti. a névfelvétel] úgy itthon, mint külföldön, a Semmelweis tudományos értékét és magyar voltát nem ismerők előtt helytelen megítélést váltana ki.”⁹² Lissák a hozzászólásokra reagálva megjegyezte, hogy bár az egyetem súlyát és értékét nem neve adja, így nem „princiális kérdés”, hogy az egyetemet személyről nevezzék el, mégis az új elnevezéssel dokumentálni lehetne a külföld felé Semmelweis magyar voltát, s tiltakozott az ellen, hogy a német név miatt bárki is kifogást emelne. Az pedig, hogy Semmelweis nevét más tudományban nem nagyon ismerik – hangsúlyozta rektor –, „az iskolai oktatás hibája, de nem lehet indoka annak, hogy emlékének méltóképpen ne áldozzunk.”⁹³ Lissák ezért javasolta, hogy a karok rendkívüli ülésen tárgyalják meg a kérdést.

Nem meglepő módon az orvosi kar nem foglalkozott hosszan a javaslattal: az előterjesztés ismertetése, valamint Entz Géza támogató felszólalása után egyhangúlag támogatta az elnevezést.⁹⁴ A jogi kar február 18-án tárgyalta a javaslatot Holub József előterjesztése alapján. Holub érvelését az európai egyetemek elnevezési gyakorlatára építette, s megállapította, hogy az angol, francia és olasz állami egyetemek nevében egyikét kivétellel (például *Victoria University of Manchester*, *Università Cattolica del Sacro Cuore*, *Pontificia Università Gregoriana*) mindössze székhelyük megjelölése szerepel, míg a német és osztrák egyetemek többségét általában alapítójukról vagy újjászervezőjükről nevezték el.

⁸⁹ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹⁰ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹¹ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹² PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹³ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹⁴ PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1947/48. tanévi VI. rendes kari tanácsulése. 1948. febr. 27., 10. pont

Szintén rendelkeztek névadóval – állította Holub – a régebbi és újabb alapítású lengyel, cseh, román, jugoszláv és orosz egyetemek is.⁹⁵ A felhozott példánál azonban Holub több esetben tévedett, felsorolásában egyes egyetemek elnevezései egy korábbi állapotot tükröztek. Mivel a második világháború, illetve az azt követően átalakuló politikai viszonyok miatt a szovjet befolyási övezetbe kerülő államok egyetemeinek többségét 1940 és 1950 között átnevezték, s Holub tévedései általában éppen e befolyási övezetbe tartozó intézmények elnevezésével voltak kapcsolatosak, így az előadói jelentés nem tette felismerhetővé azt az 1945 után Magyarországon is tapasztalható tendenciát, miszerint az egyetemek elnevezéséből az uralkodók, illetve a két világháború közötti időszak – utóbb reakciónak bélyegzett – prominensei rendre eltűntek.

A javaslat szempontjából lényegesebb volt azonban annak a főként német gyakorlatnak a megítélése, mely szerint egyes egyetemek nem alapítójuk, hanem olyan személy nevét viselték, akik nem feltétlenül egy-egy tudományág kiemelkedő képviselői voltak, hanem akiknek munkássága – Holub megfogalmazásában – „a népközösség szellemének formálásában döntő szerepet játszott, s így életében a legmélyebb nyomot hagyta.”⁹⁶ Ezért – vélte az előterjesztő – Semmelweis nem alkalmas arra, hogy róla nevezzék el az egyetemet, főként, hogy sem Pozsonnyal, sem Péccsel nem állt közelebbi kapcsolatban. E megállapítás után azonban Holub azt is felvetette, hogy a problémán érdemes-e tovább gondolkodni, és olyan személyt keresni, „akinek nevét zászlónkra írva olyan eszméknek és törekvéseknek hangos hirdetőjévé legyen egyetemünk, amelyek nem csupán átmeneti célok megvalósításában szolgálhatnak vezetőül, hanem nemzeti életünk útjain mindenkor és mindenben biztos iránymutatók lehetnek.”⁹⁷ Figyelembe véve a VKM hivatali utasítását, azt javasolta, hogy az egyetem ne tegyen javaslatot az új elnevezésre, várja meg inkább a kilátásba helyezett jogszabályi rendelkezést, „mert mielőtt sor kerülne rá, [a minisztérium] bizonyára meg fogja kérdezni egyetemünket, mint érdekelt felet.”⁹⁸ Miután az evangélikus hittudományi kar is az elutasítás mellett döntött – mivel Semmelweis és az egyetem közti kapcsolat hiánya, továbbá „német nev[e]” miatt az elnevezést nem tartotta kívánatosnak –,⁹⁹ az egyetemi tanács elfogadta Holub előterjesztését és az elnevezés kérdése (évtizedekre) lekerült a napirendről. (6. kép)

6. kép
A Pécsi Tudományegyetem
Evangélikus Hittudományi
Kara Könyvtárának
pecsétje, a jelzők és az
„Erzsébet” kitarakva (1950)

⁹⁵ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont

⁹⁶ Például a halle-wittenbergi *Martin-Luther-Universität*, a frankfurti *Goethe-Universität* (átnevezés: 1932), a greifswaldi *Ernst-Moritz-Arndt-Universität* (átnevezés: 1933) és a jénai *Friedrich-Schiller-Universität* (átnevezés: 1934). PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont

⁹⁷ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont

⁹⁸ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont. Benke József úgy véli, hogy a „Semmelweis”-t, s tulajdonképpen magát a döntést elutasító felterjesztése miatt a Pécsi Tudományegyetem elnevezésnek Holub a „keresztapja”, bár arra is utal, hogy a miniszteri utasítás már korábban eltörölte az „Erzsébet”-et. BENKE 1999. 243. A Pécsi Tudományegyetem megnevezés azonban már az egy évvel korábbi hivatali utasításban is szerepelt, s Holub és az egyetem 1948 februárjában már nem volt reális döntéshelyzetben (ahogy tulajdonképpen korábban sem). Az új elnevezés egy „alulról kezdeményezett” felvetés, az intézmény „magánakciója” volt, véleményét a kérdésben sem ekkor, sem korábban nem kérték ki.

⁹⁹ PTE EL VIII. 101. b. 14. d. 711-1947/48. Kivonat az evangélikus hittudományi kar 1948. február 23-án tartott rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből, 1948. febr. 24.

1948 tavaszától a felsőoktatás-irányítás területén is egyre nyíltabban zajlott a szervezeti, személyi és tartalmi kérdésekre egyaránt rátelepült monolitikus pártirányítás, az 1948-49-es ún. egyetemi reformmal pedig a felsőoktatási intézményben zajló oktató-nevelőmunka is pártkontroll alá került. Az egyetemek szervezeti és irányítási autonómiáját 1950 novemberében minisztertanácsi rendelettel végleg felszámolták.¹⁰⁰ A kommunista felsőoktatás-politika ekkortól már nem csak olyan kis jelentőségűnek tűnő (bár szimbolikus tartalommal bíró) döntésre terjedt ki, mint az intézmény elnevezése, de olyan alapvető strukturális átalakításokat kezdeményezett, melyek végül de facto is megszüntették az Erzsébet Tudományegyetemet.¹⁰¹ Az 1950. évi 23. törvényerejű rendelet ugyanis a soproni hittudományi kart önálló Evangélikus Teológiai Akadémiává alakította, majd a 27/1951. I. 28. MT határozattal Pécsi Orvostudományi Egyetem is kivált, és ezzel a *Pécsi Tudományegyetem* egykarúvá vált.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára
2. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára
3. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára
4. kép Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár
5. kép Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár
6. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára

FORRÁSOK

- PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécs
- VIII. 1. a. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Rektori Hivatal iratai.
- VIII. 1. b. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Quaestura iratai.
- VIII. 1. e. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Jog- és Államtudományi Kar iratai.
- VIII. 1. i. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, Egyetemi iratgyűjtemények.
- VIII. 101. a. ETE Rektori Hivatal iratai, A Pécsi Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei.
- VIII. 101. b. ETE Rektori Hivatal iratai, A Rektori Hivatal iktatott iratai.
- VIII. 104. a. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek.

¹⁰⁰ LADÁNYI 1991. 34.

¹⁰¹ BÉLI 1997. 68.

- VIII. 104. b. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Iktatott iratok.
 VIII. 105. a. ETE Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Kari ülési jegyzőkönyvek.
 VIII. 105. b. ETE Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Iktatott iratok.
 VIII. 202. b. PTE (majd JPTE) Állam- és Jogtudományi Kar iratai, Kari igazgatási iratok.

IRODALOM

- BENKE 1999 BENKE József: *Egyetemünk története*. Pécs, 1999.
- BÉLI 1997 BÉLI Gábor: Epizódok a pécsi Jogi Kar történetéből a II. világháború után. In: *Per aspera ad astra: Megemlékezés a bonfoglalás 1100. és az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözésének 75. évfordulójáról*. Szerk. NAGY Ferencné. Pécs, 1997. 67–70.
- BOROS 2009 BOROS László: A pécsi Egyetemi (Lyceum) templom. *Pécsi Szemle* 12. (2009):1. 38–57.
- BOZSIK 2007 BOZSIK Gabriella: Az intézménynévírás alakulása 1832-től napjainkig az akadémiai helyesírási szabályzatok alapján. In: *Hagyomány és újítás a helyesírásban. Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetének anyagából*. Szerk. BOZSIK Gabriella – EÖRY Vilma – V. RAISZ Rózsa. Eger, 2007. 153–160.
- DEDEK 1904 DEDEK Crescens Lajos: Pozsony vármegye története. In: *Magyarország vármegyéi és városai. 16. köt. Pozsony vármegye, Pozsony sz. kir. város*. Szerk. BOROVSZKY Samu. Budapest, 1904. 503–637.
- GERŐ 2004 GERŐ András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből*. Budapest, 2004.
- GOLOB 2003 GOLOB Georgina: A pécsi pálos rendház és templom. *Pécsi Szemle* 6. (2003):1. 2–15.
- HEIM 1922 DR. HEIM Pál 1921/22. tanévi rectornak megnyitó-, beszámoló- és beiktató beszéde. In: *Az 1922–23. tanévre megválasztott egyetemi hatóságnak beiktatása és a tanév megnyitása alkalmából 1922. évi szeptember hó 22-én tartott ünnepélyes egyetemi közgyűlés*. Pécs, 1933.
- KARÁCSONYI 1907 KARÁCSONYI János: Szent Erzsébet születéshelye. *Religio* 57. (1907):1. 4–6.
- KISS 1967 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. köt. A–Gy*. Szerk. KISS Lajos. Budapest, 1967.

- KMETH 1817 KMETH Dániel: A' Tsillag-visgálat' Szerzeménye Budán. *Tudományos Gyűjtemény* 1. (1817) 139–152.
- K. NÉMETH–SZEBERÉNYI–FEDELES 2009 K. NÉMETH András – SZEBERÉNYI Gábor – FEDELES Tamás: Az Egyházmegye templomos helyeinek adattára. In: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543). Rövidítések, adattárak, mutató.* Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. xcvi–cxlvii.
- LADÁNYI 1991 LADÁNYI Andor: *A felsőoktatás irányításának történeti alakulása.* 1991.
- LANDGRAF 2001 LANDGRAF Ildikó: Erzsébet, a magyarok királynéja – második Szent Erzsébet. In: *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete.* Szerk. BARNA Gábor. Szeged, 2001. 108–127.
- LANDGRAF 2005 LANDGRAF Ildikó: Megtorló császár – megtévesztett király. Ferenc József alakja a magyar hagyományban. In: *Mindenek gyűjtemény. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. 1. köt.* Szerk. CSÖRSZ RUMEN Arnold. Budapest, 2005. 129–140.
- LENGVÁRI 2004 LENGVÁRI István: A város és az „árva leány” – Pécs és az Erzsébet Tudományegyetem. *Limes* 17. (2004):4. 83–92.
- LUKINICH 1933 LUKINICH Imre: *Az egyetem alapításának története.* Pécs, 1933.
- MOLNÁR 2003 „Zalának büszkesége”. *Helyszínek, arcok, események Deák Ferenc életéből.* Szerk. MOLNÁR András. Zalaegerszeg, 2003.
- MAGYAR 2007 MAGYAR Zoltán: *Árpád-házi Szent Erzsébet. Történelem, kultusz, kultúrtörténet.* Budapest, 2007.
- MUDRÁK–KIRÁLY 2012 MUDRÁK József – KIRÁLY Sándor: A megalakulástól az egyetem szétdarabolásáig (1914–1949/50): Felépítés, működés, tudományos, munka. In: OROSZ István – IFJ. BARTA János: *A Debreceni Egyetem története 1912–2012.* Debrecen, 2012. 57–114.
- ORTUTAY 1914 ORTUTAY István: *József főherceg élete.* Szeged, 1914.
- ORTVAY 1892 ORTVAY Tivadár: *Pozsony város története. 1. köt. A legrégebb időkől az Árpád-házi királyok kihalásáig.* Pozsony, 1892.
- PETROVICH 1961 PETROVICH Ede: Pécs középkori kórháza. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1960.* Szerk. DOMBAY János. Pécs, 1961. 271–274.
- POHÁNKA 2007 POHÁNKA Éva: Zichy Gyula és a Pécsi Egyetem alapítása. In: *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére.* Szerk. HORVÁTH István – KIKINDAI András. (Egyháztörténeti tanulmányok 2.) Budapest, 2007. 29–45.

- POHÁNKA–LENGVÁRI 2011 POHÁNKA Éva – LENGVÁRI István: A pozsonyi, majd pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011. 49–83.
- POPÉLY 2005 POPÉLY Gyula: *Búcsú a főiskoláktól. A felsőoktatás és a felvidéki magyarság (1918–1945): a fiatal magyar értelmiség útkeresése*. Pozsony, 2005.
- RAJCZI 1999 RAJCZI Péter: Vargha Damján és a Maurinum. *Pécsi Szemle* 2. (1999):3. 66–72.
- RAJCZI 2009 RAJCZI Péter Pál: A Pécsi Püspöki Jogakadémia története. In: *A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete, 1833–1923*. Szerk. KAJTÁR István – POHÁNKA Éva. Pécs, 2009. 37–47.
- RAVASZ 1983 RAVASZ János: *Pécsi Tudományegyetem: 1923–1950*. I–VII. kötet. [Gépirat] Pécs, 1983.
- SCHUCH 2003 SCHUCH, Gereon: *Hochschulen und politischer Wandel: Eine exemplarische Untersuchung der Universität Pécs (Ungarn) in den Jahren 1939–1951* (Inauguraldissertation). Stuttgart, 2003.
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- SZÖGI 2003 *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*. Szerk. SZÖGI László. Budapest, 2003.
- TARNAI 1965 TARNAI Andor: A nyelvújítás kezdete. In: *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Szerk. PÁNDI Pál. Budapest, 1965.
- TG 1905 T. G.: József főherceg (1833–1905). *Vasárnapi Újság* 52. (1905): 25. 390–395.
- ÚJSZÁSZI 2010 ÚJSZÁSZI Iлона: *A szegedi felsőoktatás integrációjának története, 1581–2010*. Szeged, 2010.
- VARGA 2009 VARGA Szabolcs: *Irem kertje. Pécs története a hódoltság korában, 1526–1686*. Pécs, 2009.
- VÉR 2006 VÉR Eszter Virág: Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezethelyei tükrében 1898–1914 között. *Budapesti Negyed* 14. (2006):2. 5–180.
- WERTNER 1892 WERTNER Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagy-Becskerek, 1892.
- ZAICZ 2006 *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Szerk. ZAICZ Gábor. Budapest, 2006.

Die institutionellen Namensvariationen der Elisabeth-Universität von Petra Polyák (Zusammenfassung)

In der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts bestand die offizielle Bezeichnung der ungarischen Universitäten aus vier Elementen. Nach der *Ortsbezeichnung* stand das Attribut *ungarisch-königlich* (bzw. im Fall der Universität von Budapest *königlich-ungarisch*), dem folgte der *Namensgeber* und zuletzt stand die Bestimmung des Institutionstyps, also *Universität*.

Nach der Gründung 1912 wurde die offizielle Bezeichnung der Elisabeth-Universität von Preßburg – die Namensgebung im Gründungsjahr inbegriffen – fünfmal verändert. Da die einzelnen Namenselemente verschiedene, zu der institutionellen Selbstdefinition nötige, identitätsbildende Inhalte darstellten, lösten alle Bestrebungen und äußere Aufforderungen, die sich nach der Änderung der einzelnen Namenselementen strebten, immer heftige Reaktionen (der Ablehnung) und symbolische Entscheidungen an der Universität aus. Dazu gehörten z. B. die Ablehnung der Angabe des neuen Universitätssitzes (Pécs) in dem offiziellen Namen der Universität und damit im Zusammenhang das (schließlich erfolgslose) Festhalten an der Bezeichnung des Gründungsorts (Preßburg) in der Hoffnung der möglichen Rückkehr sowie die Bemühungen um die Bewahrung von *Elisabeth* nach 1945, als es sogar versucht wurde, dem neuen politischen Kurs anpassend die „demokratischen“ Umstände der Namensgebung 1912 zu erweisen.

Die meistens zwangsläufigen Veränderungen der einzelnen Namenselemente der Elisabeth-Universität kennzeichneten die wichtigsten (bildungs-) politischen Wendepunkte von Ungarn in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Sie sagten auf eine merkwürdige Weise das Schicksal der Universität voraus. Als sie 1947–48 aufgefordert wurde, als offizieller Name die Bezeichnung *Universität von Pécs* zu verwenden, existierte die Elisabeth-Universität de iure nicht mehr.